

dr. W. Albeda
 mr. F. H. J. J. Andriessen
 drs. R. F. M. Lubbers
 prof. dr. D. B. J. Schouten
 prof. dr. H. J. van Zuthem
 o.l.v. drs. H. Borstlap

Op uitnodiging van de redactie zijn op dinsdagavond 4 november voor een gesprek bijeengekomen de heren dr. W. Albeda, mr. F. H. J. J. Andriessen, drs. R. F. M. Lubbers, prof. dr. D. B. J. Schouten en prof. dr. H. J. van Zuthem, onder voorzitterschap van de redactie-secretaris, drs. H. Borstlap.

Het thema van het gesprek was: Wat moet de inzet van het CDA zijn op sociaal-economisch terrein bij de komende verkiezingen voor de Tweede Kamer.

Werkgelegenheid en gespreide verantwoordelijkheid

Weergave van een gesprek

BORSTLAP: Mijne heren, hartelijk welkom. De aanleiding voor dit gesprek is de sociaal-economische ontwikkeling in ons land, die velen benauwt. Ondanks de stelligheid van vele verkiezingsprogramma's verkeren velen toch in het onzekere over de vraag welke ontwikkeling gewenst is en hoe aan een beleid vorm gegeven kan worden. Mag ik u vragen in een eerste ronde aan te geven wat naar uw opvatting het sleutelprobleem is voor de komende jaren, waarvan u zegt: als het ons niet lukt dat probleem aan te pakken, dan kunnen wij er maar beter helemaal mee ophouden.

ANDRIESEN: Ik vind dat de komende jaren het meest knellende punt is: hoe krijgen wij een reële, gezonde verhouding terug tussen de collectieve en de particuliere sector. Het meest in het oog springend is natuurlijk het probleem van de werkloosheid, maar dit probleem is een gevolg van de scheefgegroeide verhouding tussen de collectieve en de particuliere sector. Wij zullen ook weerstand moeten bieden tegen de verleiding extra aardgasbaten collectief te besteden; in de begroting voor 1981 is dat onvoldoende gelukt: de aanpassing aan het wegvallen van de economische groei wordt in zeer aanzienlijke mate opgevangen door het aanwenden van extra aardgasinkomsten

uit binnen- en buitenland; dat gaat ons natuurlijk opbreken. Het werkgelegenheidsprobleem stelt ons voor de opgave de keuzen zichtbaar te maken die onvermijdelijk zijn wanneer wij proberen meer ruimte dan thans beschikbaar te stellen voor de particuliere sector.

VAN ZUTHEM: Ik ben blijven haken bij een bepaalde zin in het concept CDA-verkiezingsprogram, omdat ik dat een van de meest klemmende problemen van de komende jaren acht: hoe kun je de komende jaren een gezaghebbend beroep doen op de mentaliteit van de bevolking? Is de overheid in staat dat gezaghebbend beroep te doen? En onder welke voor-

prof. dr. W. Albeda is minister van Sociale Zaken; daarvóór was hij rector van de Stichting Bedrijfskunde te Delft.

waarden? Ik denk dat het onvermijdelijk is dat wij zoeken naar politieke maatregelen, die de aanvaardbaarheid van het wat minder aantrekkelijke sociaal-economische en financiële beleid kunnen vergroten. De gedachten die destijds zijn ontwikkeld in het CDA-rapport 'Gespreide Verantwoordelijkheid' over de economische orde, die behoorlijk wat aandacht hebben gekregen in het ontwerp-verkiezingsprogram, zullen de komende jaren politiek vertaald moeten worden in maatregelen die inderdaad de verantwoordelijkheden spreiden. Niet alleen wat betreft het loonbeleid, dus het decentraliseren van het loonoverleg naar lagere niveaus (lieftst in de onderneming of althans zo dicht mogelijk bij de onderneming), maar ik denk ook aan het spreiden van verantwoordelijkheden met betrekking tot het economisch beleid, dus de zeggenschap over investeringen, zeker als het gaat over de zeggenschap over het geld dat beschikbaar komt als gevolg van inkomensmatiging.

ALBEDA: Ik heb natuurlijk met de anderen de neiging om te zeggen dat de werkgelegenheid het moeilijke centrale probleem is, maar ik denk dat er een serie van instrumenten aangevat moet worden om daaraan iets te doen. Ik denk dat het van belang is vast te stellen dat het niet een typisch Nederlands probleem is, maar een probleem van de hele westerlijke wereld. Het heeft te maken met ingrijpende structuurveranderingen in de internationale economie en internationale

arbeidsverdeling. Ik denk ook dat het te maken heeft met een te weinig inspelen in ons land op de technologische ontwikkelingen, bijvoorbeeld als we het vergelijken met de Japanse aanpak. Ik ben tamelijk onder de indruk van het boek van Servan Schreiber, die zegt dat heel West-Europa en ook de Verenigde Staten sterk achterlopen bij het tempo waarin Japan mechaniseert. Dat is niet een kwestie van een lagere arbeidsinkomensquote, maar van inventiviteit en creativiteit waarmee het bedrijfsleven reageert op de mogelijkheden. Wat doen wij om die inventiviteit te vergroten?

Wij staan voor een proces van herindustrialisering, van een omvang die ik zou willen vergelijken met de opgave waarvoor wij pal na de tweede wereldoorlog stonden. Hiertoe is een nieuwe technologische ontwikkeling noodzakelijk in ons land, wij zullen beter gebruik moeten maken van de moderne technologie en zullen de angst voor het gebruik van computers en automatisering moeten vervangen door er op in te spelen en er een creatief gebruik van te maken.

Natuurlijk heeft dit punt ook te maken met het punt dat Andriessen noemde: de verhouding van de collectieve tot de particuliere sector. Inderdaad laat de begroting voor 1981 goed zien hoe moeilijk het is deze problematiek aan te pakken, omdat we eigenlijk twee dingen moeten leren: hoe leren we leven met een tragere economische groei, maar tegelijkertijd: welke maatregelen nemen wij om die groei weer te herstellen?

Deze twee opgaven hoeven niet precies met elkaar te sporen en dat zien wij dan ook dikwijls gebeuren. En je moet bovendien deze beide opgaven realiseren op een wijze dat je je niet vervreemdt van de sociale partners, die met elkaar de matiging in daden moeten omzetten. Op dit punt val ik graag Van Zutthem bij die zegt: hoe komen we tot een gezaghebben-

de oproep? Ik zie namelijk niet hoe je voor een aantal jaren een loondictaat oplegt aan het bedrijfsleven. Ik denk wel dat naarmate onze inspanning om de industrialisatie weer in gang te zetten krachtiger is, ons beroep op de sociale partners, met name de vakbeweging, ook geloofwaardiger kan zijn.

Gezonde financiële verhoudingen

SCHOUTEN: Ik vind met Andriessen dat het meest knellende probleem is het herstellen van gezonde financiële verhoudingen in ons land. Wij moeten naar een arbeidsinkomensquote die toch niet veel hoger is dan 80 % van ons nationaal produkt. Dat hebben we op dit moment niet en ik realiseer mij natuurlijk heel goed dat met de geringere economische groei die wij mogen verwachten het terugbrengen van de arbeidsinkomensquote van 97,5 tot 80 een enorm karwei is. Ik denk dan ook dat deze niet zonder een radicale hervorming van onze maatschappelijke orde tot stand kan komen. Je kunt natuurlijk van bovenaf wel een inkomensbeleid opleggen, een prijsbeleid, een industrialisatiebeleid en weet ik wat voor beleid verder nog, indicatief, overredend of in overleg; maar wij komen er daar niet mee. Wij zullen moeten erkennen dat de overheid niet verantwoordelijk kan zijn voor onze inkomens, de werkgelegenheid, en evenmin voor het prijsbeleid. Wel natuurlijk voor het milieu- en energiebeleid, algeheel veiligheidsbeleid en verdere beschermende maatregelen voor de burger. Dat is duidelijk. Maar voor sociale zekerheid, inkomens, prijzen, werkgelegenheid, kan niemand anders verantwoordelijk zijn dan de bedrijfsgemeenschappen zelf. Ook ten aanzien van de concurrentiepositie van ons bedrijfsleven: wij moeten niet de illusie hebben dat wij die van bovenaf zouden kunnen ver-

beteren. Wij zullen een heel andere richting in moeten slaan, met een grote nadruk op het beginsel van de soevereiniteit in eigen kring, of het subsidiariteitsbeginsel om de verantwoordelijkheid van het bedrijfsleven zelf te activeren. Medezeggenschap is in dit verband een centraal aandachtspunt, maar dan zeg ik er wel bij, dat medezeggenschap zonder risico dragen ook ten aanzien van de vraag wat er op een zeker moment binnen een onderneming voor inkomens beschikbaar blijft, natuurlijk niet gaat. Ik vind dat onze ordeningswetgeving op dit punt onvoldoende is ontwikkeld. Ik ben van mening dat de overheid deze ordeningswetgeving krachtig moet aanpakken. Daarnaast vind ik het noodzakelijk dat wij een nieuwe structuur van ons bankwezen opzetten, met name van investeringsbanken, om noodzakelijke sanering en herstructurering te begeleiden. De overheid moet hier bevorderen en stimuleren, ook via fiscale maatregelen. Maar mijn hoofdlijn blijft: bedrijfsleven, zoek het zelf maar uit. Ik, als overheid, sta daar toch wat buiten. Ik zorg als overheid voor een fatsoenlijk financieringstekort, ik zorg dat het investeringsbankwezen de nodige middelen krijgt, er is een overheidszorg voor een zeker evenwicht tussen besparings- en investeringsdoelstellingen, maar voor de rest: zoek het zelf maar uit.

Dit is natuurlijk een wat ander verhaal dan we de laatste tijd voortdurend horen. Vadertje Staat voor dit, voor dat, maar Vadertje Staat kán het niet allemaal. Dat

mr. F. H. J. J. Andriessen was tot voor kort minister van Financiën; thans is hij lid van de Eerste Kamer voor het CDA. Per 1 januari 1981 wordt hij voor Nederland lid van de Europese Commissie.

is nu toch wel gebleken. Er wordt de laatste jaren ook veel gesproken over afspraken op het mesoniveau, de bedrijfstakken: reglementen, afspraken, maar verder ook geen risico dragen. Ik geloof daar allemaal niet zo in. Wij moeten naar het niveau toe waar men werkelijk risico's kan dragen en dat is het ondernemingsniveau.

LUBBERS: Werkgelegenheid staat ook in mijn benadering centraal. Wij komen uit de situatie dat een toenevend beslag van de overheid op de middelen *bijdroeg* aan de economische groei, als gevolg van investeringen, in de infrastructuur etc. Ook vanuit het sociale zekerheidsstelsel zijn naar mijn oordeel in de aanvang positieve produktiviteits-effecten uitgegaan. De overheid heeft in het verleden in belangrijke mate bijgedragen aan een klimaat waarin ondernemingen echt konden gedijen. Maar op een zeker moment kunnen diezelfde overheidsuitgaven niet meer produktiviteitsverhogend werken, maar gaan ze als een last op de economie drukken; zij beperken dan de groei in plaats van deze te bevorderen. Deze ontwikkeling valt samen met een situatie waarin de groei ook stagneert vanwege een aantal internationale oorzaken. Ik doel met name op de energieschaarste en de fricties als gevolg van de verschuiving in de internationale arbeidsverdeling. Bovendien weigeren de westerse samenlevingen de consumptie voldoende te matigen om ruimte te maken voor particuliere en collectieve investeringen. Dat tekort aan sparen manifesteert zich met name in de gegoede middenklasse. Wat betekent dit nu allemaal? Wij zitten in een samenleving waarin de groei vanzelfsprekend wordt gevonden, waarin ook van de overheid een heel actieve bijdrage hieraan wordt verwacht, maar wij zien tevens dat deze overheid dat niet waar kan maken. En

dan wordt er van die overheid een extra inspanning gevraagd om dat wèl te realiseren, bijvoorbeeld door van de particuliere sector iets af te romen, maar dat is natuurlijk een illusie: daar worden de ontwikkelingen niet beter van.

Daarnaast denk ik dat veel van onze problemen samenhangen met een verkeerde benadering van die problemen. Wat mij dan opvalt is dat wij de problematiek te zeer veralgemeniseren. Bijvoorbeeld wanneer wij zouden zeggen: indien wij er in slagen in de collectieve sector x miljard te bezuinigen, dan loopt het systeem weer. Zo'n opmerking is goedkoop zolang men niet zegt waar precies te bezuinigen, en zolang men niet weet welke overheidstaken men wil terugbrengen. Wij blijven te vaak in macro-kaders hangen.

Een ander voorbeeld: men zegt wel dat wanneer wij maar een realistische groei-voet zouden inschatten, wij al een heel eind met het oplossen van de problemen gevorderd zouden zijn. Ik vind dat dikwijls een alibi om de zaken werkelijk meer in het hart aan te pakken. Ik bestrijd evenzeer de „garantiehouding”, die er op neerkomt dat men zegt: ik wil wel meedoen aan allerlei maatregelen, als ik maar de garantie krijg dat dit en dat dat. Dit lijkt mij in strijd met de werking van ons sociaal-economisch systeem, want die garanties zijn in rechtstreekse zin niet te geven.

Ik wil tenslotte wijzen op het probleem dat er echt nog heel veel verschil in opvatting is in de politiek over de weg die wij moeten gaan; er is geen werkelijke consensus. Men suggereert wel dat de verschillen in aanpak van CDA, VVD en PvdA slechts marginaal zijn. Ik verzeker u dat de verschillen nog van dien aard zijn, dat het gevaar blijft dat de aanpak die nodig is de komende tijd geblokkeerd blijft. Dat is aan de hand van de drie verkiezingsprogramma's heel goed aan te

geven. Alle drie deze programma's willen arbeid scheppen voor ongeveer 300.000 mensen. De PvdA zegt: we gaan in de publieke sector 110.000 arbeidsplaatsen scheppen en de VVD zegt: we beperken dat tot 40.000.

Een ander punt: de VVD voert op dat het wegnemen van knelpunten op de arbeidsmarkt 40.000 mensen aan het werk kan helpen. De PvdA voert dit niet op. Kennelijk bij hen een taboe-onderwerp. Ook hier blijkt een enorm verschil van inzicht in de analyse van de problemen. En wat D'66 betreft: voor wat betreft de collectieve sector sluit D'66 exact bij ons aan. Zij is echter veel pessimistischer over de marktsector en zwijgzamer over de arbeidsongeschiktenstroom. Haar panacee bestaat uit deeltijdbanen in combinatie met inkomensmatiging. Al met al schat ik dat op deze terreinen CDA en D'66 erg dicht bij elkaar staan.

Economische groei

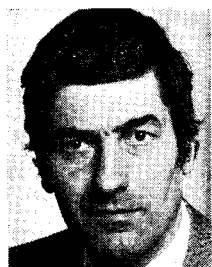
BORSTLAP: Ik wil met u het gesprek toespitsen op drie punten: in welke mate kan het opnieuw opvoeren van de economische groei ons uit de problemen helpen, want ik proef uit uw antwoorden toch een verschil in taxatie van dit punt. Vervolgens zou ik aan de orde willen stellen het element dat de heren Van Zuthem en Schouten met name hebben benadrukt: hoe pakken wij de problemen aan? Wat behoort tot de taak van de overheid in dit verband? En tenslotte lijkt mij het punt dat de heer Lubbers zojuist heeft gesignaleerd van belang: het gebrek aan consensus tussen de politieke hoofdstromingen in ons land over de analyse en dus ook over de aanpak van de huidige vraagstukken. Eerst dat punt van de economische groei.

ANDRIESEN: Toen Lubbers zei dat sommigen verwachten dat wij met het

inschatten van een realistische groei er zijn, kwam bij mij de gedachte op: niemand durft het aan op het ogenblik de groei realistisch te ramen, om vervolgens vanuit die realistische inschatting beleidsaanbevelingen te doen. Ik vind dat CDA, PvdA en VVD alle drie in hun programma's uitgaan van onrealistische groeiverwachtingen.

LUBBERS: Ik bestrijd de stelling van Andriessen, dat de programma's gebaseerd zijn op bepaalde groeicijfers. In ons program houden wij allereerst rekening met de ruilvoetverslechtering, die van de economische groei afgetrokken moet worden; als wij dit ook bij de andere doen, dan constateer ik dat deze alle drie op rond de 2 % uitkomen. Dit is niet zo toevallig. Want die 2 % hangt vrij wiskundig samen met het gegeven dat alle drie de programma's zich ten doel stellen om 300.000 mensen extra aan het werk te helpen.

Nu kan het zo zijn dat men zegt: die 300.000 mensen extra krijg je nooit aan het werk. Daar kan men inderdaad verschillend over denken. Als dit inderdaad niet lukt, dan wordt de groei minder. Bovendien wordt het aantal uitkerings-trekkers dan groter, met uiteraard overeenkomstige negatieve inkomensontwikkeling voor alle burgers. Los van de hoogte van de groei verschillen de programma's ook qua systematiek van vroeger, toen wij uitgingen van een bepaalde economische groei en daaruit een zekere aanvaardbare omvang van de collectieve sector afleidden. Thans doen wij het anders: wij zijn niet uitgegaan van het inschatten van een bepaalde economische groei bij voorbaat, maar hebben eenvoudigweg gezegd: kunnen wij langs verschillende wegen zoveel extra mensen ingeschakeld krijgen in het arbeidsproces. De groei die daaruit resulteert is niets meer dan een statistisch cijfer. Bovendien leidt

drs. R. F. M. Lubbers is sinds november 1978 fractievoorzitter van het CDA in de Tweede Kamer. Van 1973-1977 was hij minister van Economische Zaken.

een lagere economische groei niet tot een lager beslag van de collectieve sector, maar vanwege het grote aantal uitkerings-trekkers tot een groter beslag op de collectieve sector. Maar de vraag blijft in deze analyse natuurlijk wel: is men op de goede weg bij het zoveel mensen extra aan het werk helpen, en zal dat met dit program ook lukken?

BORSTLAP: Lubbers formuleert het probleem van de economische groei nu anders dan wij gewend waren. De vraagstelling is niet: van welke economische groei gaan wij uit, om vervolgens daaruit de mogelijkheden voor de collectieve sector af te leiden, maar wij moeten vóór alles proberen 300.000 mensen extra aan het werk te helpen. De discussie over de al of niet realistische groeiverwachtingen in de drie programma's moet zich nu dus toespitsen op de vraag: lukt het om 300.000 mensen extra aan het werk te helpen?

300.000 arbeidsplaatsen

LUBBERS: Ik denk dat het kan lukken. In het CDA-program staat drie elementen centraal: als eerste een beheersing van het arbeidskostenniveau met (beperkte) minlijnen voor de inkomens. Een tweede punt is de gedachte dat wij moeten ophouden het goedkoop te vinden dat een onderneming iedere arbeidsongeschikte verwijst naar het sociale zekerheidsstelsel. Want de werkelijke kosten komen natuurlijk in de vorm van premieverplichtingen dan weer terug. De belasting die het bedrijf moeten opbrengen om deze gedeeltelijk arbeidsgeschikten aan een aangepaste werkkring te helpen onderkennen wij natuurlijk zeer goed, maar deze last voor de onderneming is veel geringer dan de premielast die anders op de onderneming af zou komen.

Het derde element in het program is dat wij heel nadrukkelijk hebben gepleit voor het bevorderen van deeltijdbanen. Wij hebben heel bewust niet op één van deze drie het hoofddaccent willen leggen; het gaat om alle drie tegelijkertijd. Ik verwacht van deze benadering de meeste perspectieven. Ik denk dat het punt van de sociale zekerheid misschien nog wel het moeilijkst ligt, omdat niemand er tot nu toe in is geslaagd uit te leggen hoe in feite het proces tot stand komt van het groeiend ziekteverzuim en de groeiende stroom arbeidsongeschikten, en hoe dit proces gekeerd kan worden. De sociale partners zullen hierbij ingeschakeld moeten worden. Ik denk dat de vakorganisaties naar een ander optreden zullen moeten toegroeien, juist nu er de komende jaren in de sfeer van de inkomensontwikkeling zo weinig meer te bereiken is.

VAN ZUTHEM: Wat mij opvalt is, hoe weinig in de vragen rond de werkgelegenheid de ontwikkelingssamenwerking aan de orde is, vooral bij actiegroepen. Het bewijst, hoe ver die zaak van ons af staat. Hier kan alleen overheidsingrijpen uitkomst geven, zeker op korte termijn. Uitgaande van een nul-groei kan naar mijn mening vooral werktijdverkorting ten laste van de persoonlijke inkomens uitkomst geven. Achteraf gezien is het jammer, dat we de economische groei in het verleden hiervoor niet gebruikt hebben. Ik denk, dat de vakbonden hier een taak hebben. De daling van de persoonlijke inkomens zal dan gecompenseerd moeten worden met een hogere kwaliteit

van de arbeid, vooral met reële zeggenschap.

ALBEDA: De voorstellen in de verschillende programs om aantallen arbeidsplaatsen te realiseren vervullen wij met een lichte huiver. Want elke doelstelling is net zo hard als de vooronderstelling: inkomensmatiging gedurende de gehele kabinetsperiode, een, zij het beperkte, economische groei, en toch ook een niet te zeer stagnerende wereldhandel. Uiteraard is onder die veronderstellingen de doelstelling wel te handhaven. Maar de vragen zijn legio.

Hoe denkt men de vakbeweging mee te krijgen voor een herstel van centrale loonbeheersing, zoals onvermijdelijk is onder de aangenomen veronderstellingen? Welke aanpak van de industrie wordt verondersteld? Wat doen we met het WRR-rapport? Maar de meest fundamentele vragen liggen er, wanneer het gaat om de ontwikkeling van de welvaartsstaat in de komende periode. Koppeling ja of koppeling nee? Dat geldt voor de ambtenaren-salarissen; in dat geval stel ik voor een zelfstandig beleid te voeren. Het geldt ook voor de sociale uitkeringen. Verbreken van alle koppelingen gaat ver. Maar het inbouwen van enige afstand, met name waar dit nodig is om de mobiliteit te vergroten (kortdurende werkloosheid voor mensen met goede kansen op de arbeidsmarkt bijv.) moet bespreekbaar zijn.

Een belangrijke vraag vind ik voorts wat we doen met het zwarte of grijze circuit. Alleen maar verbieden zonder veel succes? Of trachten de informele sector te reguleren. Waarom zou men niet een regeling maken die langdurig werklozen en WAO-ers machtigt, bij een lagere uitkering (50 %?) bepaalde werkzaamheden (onderhoud aan huizen, tuinverzorging, huishoudelijke karweitjes) tegen betaling te verrichten; uiteraard met voorzieningen

tot het voorkomen van oneerlijke concurrentie.

ANDRIESSEN: Ik geloof er niet in, dat de doelstellingen van de onderscheiden programma's zullen worden gehaald. Het zal niet lukken er de economische ruimte voor vrij te maken. De discussie over de groeivoet is hier illustratief. Men kan best zeggen dat de groeivoet geen doel of uitgangspunt meer is, maar resultante of 'statistiek'. Het gaat er om of er voldoende ruimte vrij komt voor de ambitieuze werkgelegenheidsdoelstelling. De collectieve sector is bij het CDA stabiel verondersteld. Op papier, want in werkelijkheid zit het ontwerpprogram vol met stimulansen voor groei van die sector en de financiering daarvan is niet overtuigend aangegeven. De noodzakelijke inkomensmatiging die resulteert bij een stabiel gedachte collectieve sector is m.i. niet haalbaar, ook al omdat hier en daar fors het profijtbeginsel wordt voorgesteld. Dat is een verdere aantasting van de koopkracht. Bij minder groei is er een groter beslag van de collectieve sector, d.w.z. minder ruimte voor andere zaken. Toch moet die ruimte er dan komen. Wat heeft dat dan voor consequenties voor een program, welke zijn dan de prioriteiten? Moet dan bijvoorbeeld toch de koppeling van de sociale zekerheid ongewijzigd blijven? Is het niet de omgekeerde wereld als straks de minimumlonen laag worden gehouden om de koppeling in stand te kunnen houden zoals ons program stelt? Koppelen wij straks inkomens aan uitke-

prof. dr. D. B. J. Schouten is hoogleraar in de Algemene Leer der Geschiedenis van de Economie aan de Katholieke Hogeschool te Tilburg.

ringen? En wat betekent dat dan voor de arbeidsmarkt en dus voor de werkgelegenheidsdoelstelling?

Gespreide verantwoordelijkheid

SCHOUTEN: Het is gemakkelijk een doelstelling te formuleren zoals: 'het CDA wil de komende jaren een kleine 300.000 mensen extra aan werk helpen', maar zonder een radicale decentralisatie van de te hanteren instrumenten zal dit m.i. niet lukken. Afspraken met betrekking tot een beperking van de prijscompensatie of van de vakantietoeslag sluiten nimmer aan op de gedifferentieerde mogelijkheden van de ondernemingen terzake. Hetzelfde geldt voor een wettelijke regeling om overbodige of minder valide arbeidskrachten binnen het bedrijfsleven te houden zodat zij geen aanspraak behoeven te maken op de sociale uitkeringen. Per onderneming zijn de financiële en morele mogelijkheden om een teveel aan arbeidskrachten te betalen geheel verschillend. Ik ben er van overtuigd, dat naarmate je meer de ruimte geeft aan de particuliere sector, je de werkgelegenheidsproblemen beter de baas zult worden. Ik denk dat de PvdA tezeer kiest voor stimulering van de collectieve sector. Dat moet ten koste gaan van de particuliere sector, waardoor je ook in de sfeer van de uitkeringen een versterkt beroep op de collectieve sector oproept. De spiraal naar beneden is dan niet meer te stuiten.

Mijn vraag is, nu de schatkist helemaal leeg is en de arbeidsinkomensquote tegen de 100 oploopt, waar de buffers nog zijn die voor een gezonde voortgang van onze particuliere bedrijvigheid onmisbaar zijn. Ik acht het onvermijdelijk dat de arbeidsinkomensontwikkeling in de particuliere sector een 'restfunctie' wordt van onvoorspelbare groeivoeten in onze sociaal-economische bedrijvigheid, en als je dat hebt aanvaard, dan ontvalt de overheidsverantwoordelijkheid voor die inkomens-

ontwikkeling, in feite ook de verantwoordelijkheid van de sociale partners daarvoor. Je kunt namelijk ten behoeve van cao's niet onderhandelen over iets wat al een rest is. Ik zie geen andere weg als je tenminste binnen de ondernemingen de vraag aan de orde wilt stellen: wat doen we eigenlijk, hoe voorkomen we dat we failliet gaan, hoe houden we onze werkgelegenheid op peil en dat soort vragen. Deze keuzeproblemen kunnen niet van bovenaf worden opgelegd, dat is toch wel de kern van mijn verhaal. Want dan draagt niemand echt de verantwoordelijkheid.

ALBEDA: Mag ik Schouten nu toch eens vragen: is deze voorstelling van zaken toch niet wat utopisch? Tovert hij ons geen maatschappijmodel voor waarvan ik denk dat het in elk geval politiek vrijwel onmogelijk is te realiseren, maar ook sociaal-economisch? Kunnen wij ons nu een regering voorstellen die zegt: het ziet er allemaal zo beroerd uit, dat wij er niet meer uitkomen; het microniveau moet het zelf maar opknappen. Hoe stelt Schouten zich dat nu voor?

LUBBERS: Mag ik het probleem nog wat aanscherpen? Ons stelsel van sociale zekerheid kent zogenaamde bovenwettelijke voorzieningen, die sociale partners desgewenst kunnen treffen. Mij is geen voorbeeld bekend, ondanks toch de enorm moeilijke situatie waarin wij verkeren, dat een bovenwettelijke voorziening is teruggedraaid. Is dat geen griezelige vingerwijzing omtrent de kansen van een systeem zoals Schouten en toch ook wel Van Zuthem hier bepleiten? Het lijkt mij dat deze bovenwettelijke voorzieningen thans in de cao-onderhandelingen niet eens in discussie komen.

ALBEDA: Ja, ik kom zelfs situaties tegen dat wij door werkgevers benaderd worden

met een verhaal waarin zij erkennen dat zijzelf te dure voorzieningen zijn overeengekomen in cao-overleg, maar aan de regering vragen om dat dan alsjeblieft terug te draaien.

ANDRIESSEN: Toch denk ik, en in dat opzicht ben ik het met Schouten eens, dat wij in ons systeem meer zouden moeten inspelen op de eigen verantwoordelijkheid van de sociale partners. Ik realiseer me zeer wel hoe moeilijk dit is. Dat blijkt ook in dit gesprek. M.i. zal die verantwoordelijkheid gepaard moeten gaan met het aanvaarden of in elk geval ondergaan van de risico's. Ook voor de werkgelegenheid. M.i. hebben wij de zaken tezeer gemengd. De overheid is een soort vangnet geworden en zou dat nog veel meer zijn, als het parlement zijn zin kreeg. Sociale en economische discipline kunnen niet zonder sancties in de vorm van geen of minder werk, minder inkomen, kapitaalverlies, faillissement. Die sancties werken thans heel dikwijls onvoldoende door als gevolg van structureel of ad hoc overheidsingrijpen. Op langere termijn is dit een zichzelf versterkend proces, dat de economische ontwikkeling verzwakt. Decentralisatie van verantwoordelijkheid is uitstekend, mits het centrale beleid niet voortdurend begeleidend en risico's vermijdend functioneert. Eerder dient het voorwaarden scheppend te zijn bijvoorbeeld door ruimte voor het beleven van verantwoordelijkheid te laten. De volkshuisvesting is er bijvoorbeeld een duidelijk voorbeeld van, hoezeer centrale betutteling leidt tot een tekortschieten van die sector als geheel.

VAN ZUTHEM: Ook mij spreekt de lijn van Schouten aan. Toch vraag ik mij wel af, of wij in de wijze waarop hij het stelt, nu al zover zijn, gelet op de mentaliteitskwestie die daartoe immers onontbeerlijk is. Moet je in je beleid niet een duidelijke

overgangperiode inlassen, waarin je de mentale condities kunt scheppen die je nodig hebt? Ook moeten we natuurlijk altijd attent zijn op het gevaar dat je bij een zo sterke decentralisatie niet een nieuw sociaal vraagstuk creëert, omdat een aantal zwakke groepen naar mijn opvatting niet buiten overheidsbescherming kunnen blijven. Ik denk bijvoorbeeld aan jeugdigen die moeilijk aan de slag kunnen komen.

SCHOUTEN: Wat mij de laatste tijd opvalt is, dat bijvoorbeeld een advocatenkantoor in Tilburg de laatste weken per week 15 faillissementen behandelt, en dat was nog niet zo lang geleden een of twee faillissementen per week. Het gaat nu snel. Is het dan zo'n gekke vraag dat wij stellen: u zou niet zo snel failliet verklaard behoeven te worden, als u uw eigen arbeidsinkomensquote maar terug weet te dringen? Als u nu in uw bedrijf de vrije keuze zou hebben om met wat minder loon het bedrijf en dus ook de werkgelegenheid overeind te houden, wat zou u dan kiezen? Ik vind dat zo'n benadering wel ingepast moet worden in bodemvoorzieningen die de overheid garandeert. En mijn systeem betekent wel, dat er geen plaats meer is voor cao's zoals die thans functioneren. En als een bedrijf het dan toch niet redt, dan zijn er uiteraard werkloosheidsuitkeringen.

ALBEDA: Schouten zegt in feite: de tijd van de cao's is nu voorbij.

SCHOUTEN: Ja, inderdaad. Ik denk dat het middel van de cao's heel goed heeft gefunctioneerd in een periode van strijd, in een tijd van polarisatie toen je als vakbeweging nog ergens iets kon halen, hetzij vanuit de winsten, hetzij uit de schatkist. Maar in een tijd dat het op is, dat je werkelijk alles al hebt, dat alle maxima al uitgeput zijn, dan is inderdaad de cao uit

prof. dr. H. J. van
Zutthem is hoogleraar
bedrijfsociologie aan
de TH-Twente.

de tijd. Je kunt moeilijk vechten om iets wat er niet meer is.

LUBBERS: Ik kan de benadering-Schouten wel invoelen, waar hij zegt: zou het niet beter zijn dat we cao's niet als minimum maar als maximum beschouwen, waar men per onderneming als dat nodig is ook heel nadrukkelijk onder kan blijven? Toch vrees ik dat het middel dat Schouten ons aanreikt in veel situaties niet zal werken, vanwege de arbeidsmarkt. Ik denk dat vele ondernemingen als ze staan voor die moeilijke afweging, zullen zeggen: ik kan beter toch iets meer betalen aan mijn mensen dan ik eigenlijk kan, anders verlies ik ook nog die goeie mensen. Als ik eenmaal het pad opga dat ik minder betaal dan anderen, dan is het eind helemaal nabij. Anders gezegd: ondanks de hoge werkloosheid, ondanks de hoge arbeidsinkomensquote, voelt men zich in de positie op de arbeidsmarkt toch vaak verplicht een bepaalde beloningsvoet te handhaven, ook als dat gelet op de rendementspositie van het bedrijfsleven heel moeilijk is.

Wij moeten hier verder over nadenken. Ik denk wel dat de functie van de vakbeweging als onderhandelaar over de arbeidsvoorwaarden de laatste tijd in hoge mate zelfvernietigende elementen in zich draagt. Het leidt soms precies tot het tegendeel van wat men beoogt, n.l. juist verlies van werk en inkomen voorkomen.

Ineffectief of ongewenst?

BORSTLAP: Mijn indruk is dat in onze

discussie verschillend geoordeeld wordt over enerzijds de wenselijkheid van het systeem van Schouten, bijvoorbeeld uit overwegingen van een gewenste gespreide verantwoordelijkheid, anderzijds verschil van opvatting is over de effectiviteit ervan. Ligt de barrière in de benadering van Schouten inderdaad alleen in de praktische sfeer van de immobiliteit van de arbeidsmarkt, of, en dat proef ik een beetje uit de woorden van Albeda, vindt hij het systeem-Schouten sowieso ongewenst, bijvoorbeeld als gevolg van een grotere onbeheersbaarheid die dan ontstaat.

ALBEDA: Wij hebben geleerd dat je in een groeiende economie de reële lonen kunt verhogen door collectieve actie. Maar, en dat is een nieuwe vraag voor de westelijke industrielanden, wat is nu de manier om in een stagnerende economie een reële loonontwikkeling te krijgen? Ik denk dat als je dat wilt bereiken, collectieve actie beter is en grotere kansen heeft op succes dan de door Schouten voorgestelde aanpak in de ondernemingen. Nog afgezien van de problemen die zijn systeem voor de institutionele vormgeving van onze arbeidsverhoudingen zal opleveren. Ik vrees dat zijn systeem tot een ontbinding van vakverenigingen zal leiden, waardoor de ondernemer vrij spel krijgt om te onderhandelen met zwakke ondernemingsraden. Ook macro-economisch gezien heb je, lijkt mij, een stukje besluitvorming nodig om flexibele reële lonen te krijgen. In ons soort maatschappij lukt dat alleen maar door samenwerking, van overheid en sociale partners.

SCHOUTEN: Het huidige systeem heeft al bewezen dat het niet meer werkt!

VAN ZUTHEM: Ik heb het gevoel dat in deze discussie doel en middel steeds door elkaar heen lopen. Vind je nu decentrali-

satie van besluitvorming een doel en wil je dat eventueel bijstellen vanwege de effecten die dat oproept of gaat het je om een herstel van gezonde economische verhoudingen en zoek je daarbij het beste middel? Ik denk dat het rapport Gespreide Verantwoordelijkheid in dat opzicht wat principiëler is geweest, en stelt: wij willen decentraliseren, wij willen spreiden als een uitgangspunt voor onze economische orde, en zijn natuurlijk bereid om de zaak bij te stellen als blijkt dat het uit de hand gaat lopen. Ik vind het argument van de arbeidsmarkt juist, maar ik voeg daar wel aan toe: als je eenmaal de verantwoordelijkheden hebt gespreid, dan krijg je wel een andere binding aan het bedrijf. Dan zal niet alleen het loon bepalend zijn voor de mobiliteit, maar ook de vraag of de werksfeer en de kwaliteit van het werk ook is verbeterd. Dat remt de werking van de arbeidsmarkt als louter loonmarkt wat af en dat lijkt mij een uitstekende ontwikkeling. Het argument van de barrière van de huidige arbeidsmarkt gaat dus steeds minder op naarmate het ons lukt om de verantwoordelijkheden werkelijk te spreiden.

Ik denk ook dat het in dit verband van belang is dat de vakbeweging haar functie vooral richt op het begeleiden van haar leden in de onderneming. Ik zie bij sommige delen van de vakbeweging hele duidelijke signalen die wijzen in deze richting.

De vakbeweging zal een dergelijke rol alleen willen vervullen, wanneer de werknemers meer greep krijgen op het economisch en technisch beleid van de bedrijven. Decentralisatie van het loonbeleid zal alleen lukken binnen het kader van economische en technische medezeggenschap op bedrijfsniveau.

Politieke consensus

BORSTLAP: Tot slot: lukt het ons om

tot overeenstemming te komen met andere partijen op een aantal hoofdpunten van sociaal-economisch beleid, zoals wij dat vanavond hebben besproken?

ANDRIESEN: Ik denk dat de opvattingen van de drie grote politieke partijen heel moeilijk tot consensus te brengen zullen zijn. Lubbers heeft gelijk als hij zeer fundamentele verschillen ontdekt. De PvdA wilde in feite een vorm van planeconomie die erg ver in de eigen verantwoordelijkheid van het bedrijfsleven ingrijpt. Ook ligt er een sterk accent op de collectieve en de kwartaire sector. De VVD spreekt nauwelijks over economische orde en wil de collectieve sector terugdringen. Het CDA wil stabiliseren en gaat uit van de thans veronderstelde groeitendities in de kwartaire sector. Ik vind overigens dat alle drie de partijen een te zachte medicijn voorschrijven. Combinaties van die medicijn in een coalitieregering lijken mij dan ook volstrekt ontoereikend te zullen zijn. Indien mede als gevolg daarvan de werkgelegenheid niet verbetert maar verslechtert, zal de druk op korte-termijn-beleid met snel zichtbare (dikwijls schijn-)oplossingen toenemen. Dat doen wij nu al jaren en het helpt onvoldoende.

ALBEDA: Consensus zou, gegeven de nood van de tijd, bereikbaar moeten zijn! Maar dat is wat anders, dan de veronderstelling, dat die er is. Wij maken veeleer een groeiende onenigheid mee. Een nieuwe regering zal bovenal moeten trachten

drs. H. Borstlap is stafmedewerker van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA; hij is redactiesecretaris van Christen Democratische Verkenningen.

door een nieuwe aanpak (vergelijk ook het WRR-rapport over de industrie) de hoop te versterken, dat een omkeer in de negatieve ontwikkeling mogelijk is.

LUBBERS: Ik denk dat een echte consensus in de politiek en tussen maatschappelijke groeperingen niet gemakkelijk te bereiken zal zijn. Wel schat ik dat organisaties als CNV, NCW en misschien ook de Raad voor Middelbaar en Hoger Personeel elkaar vaker zullen kunnen gaan vinden dan alleen dit najaar.

De kans op politieke consensus zal toenemen als het ons als CDA lukt op sociaal-economisch terrein een aantal taboes te doorbreken die steeds weer opgeld doen in zowel PvdA als VVD. Ons program geeft daarvan een aantal duidelijke voorbeelden. Mijn taxatie is dat D'66 in hoofdlijnen eenzelfde benadering heeft.

